

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Yılmaz V., Çelik Efsan, N. (2019). "Yerel Kalkınma Aktörlerinin Yerel Kalkınma Yaklaşımı Perspektifinde İncelenmesi", Vol: 2 Issue: 7 ; pp: 342-359

Anahtar Kelimeler: Yerel Kalkınma, Yerel Kalkınma Aktörleri, Belediye, Sivil Toplum Kuruluşları

Keywords: Local Development, Local Development Actors, Municipality, Civil Society Organizations

Makale Türü Araştırma Makalesi

YEREL KALKINMA AKTÖRLERİNİN YEREL KALKINMA YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDE İNCELENMESİ*

Analysis of Local Development Actors in the Perspective of Local Development Approach

Vedat YILMAZ¹

Nur ÇELİK EFŞAN²

Geliş Tarihi / Arrived Date
16.09.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date
24.09.2019

Yayınlanma Tarihi / Published Date
20.10.2019

ÖZ

ABSTRACT

Yerel kalkınma yaklaşımı, yerel kalkınma sürecine katılım gösteren paydaşlarla yerelde bulunan mevcut kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılarak ortak strateji ve planlar dâhilinde hareket edilmesini gerektirmektedir. Yerel kalkınmanın sağlanmasında sürece dâhil olan aktörlerin ortak yerel hedefler belirleyerek bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde aralarında koordinasyon sağlaması gerekmektedir. Yerel kalkınma aktörleri yerelde girişimciliği arttıran, yatırımların önünü açan, işsizliği azaltan ya da önleyen, yereldeki fiziki, ekonomik ve sosyal kaynakları planlayarak kalkınma sürecinde değerlendiren paydaşlar olarak yerelde yatırım sinerjisi oluşturmaktadır. Yerel kararların alınması sürecinde katılımcılık ve demokrasi kültürünü geliştiren bu aktörlerin yapısı ve ortaya çıkışının ele alındığı bu çalışmanın amacı yerel kalkınma aktörlerinin yerelin kalkınma sürecindeki etkilerini açığa çıkarmaktır. Bu doğrultuda, çalışmada, literatür taraması yazınsal ve görsel kaynakların incelenmesi yapılmıştır.

The local development approach requires action within common strategies and plans with stakeholders participating in the local development process using the resources available in the local area effectively and efficiently. The actors involved in the process of achieving local development need to establish common local goals and provide coordination in achieving these goals. Local development actors create local investment synergies as stakeholders who increase entrepreneurship, pave the way for investments, reduce or prevent unemployment, plan and evaluate local physical, economic and social resources in the development process. The aim of this study is to uncover the impact of local development actors on development, in which the structure and emergence of these actors who develop a culture of participation and democracy in the process of making local decisions is discussed. In this context, literature review, literature and visual resources were examined.

1. GİRİŞ

1980'lerden itibaren küreselleşme akımının hız kazanmasıyla dünyada geleneksel kalkınma uygulamaları başarısız olmuş, kalkınmanın yukarıdan aşağı değil, tersi yönde olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yerel kalkınmanın sağlanmasında öncelikli olarak yerel kaynakların tespiti, planlanması ve kaynakların etkili yönetimi önem taşımaktadır. Yerelde kalkınma yerel potansiyelin değerlendirilmesini, yereldeki alt yapının düzenlenmesini ve girişimcilere hazır hale getirilmesini gerektirmektedir. Bu durumun sağlanmasında; belediyeler, sivil toplum kuruluşları, ticaret ve sanayi

*Bu çalışma Nur Çelik Efsan tarafından Haziran 2019'da Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında "Yerel Kalkınmada İlçe Stratejileri: İzmir/Torbalı Örneği" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasından güncellenerek hazırlanmıştır.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, vedatyilmaz1977@gmail.com, Van / TÜRKİYE

² Yüksek Lisans Mezunu, VanYüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, ncelikefsan@gmail.com, Van / TÜRKİYE

odaları, organize sanayi bölgeleri, serbest bölgeler ve kalkınma ajansları paydaş olarak yönetim sürecinde yer almaktadır.

Yerelin kalkınması sürecinde rol alan yerel aktörlerin kalkınma sürecindeki etkilerini gündeme taşımayı amaçlayan bu çalışmada dünyada ve Türkiye’de yerel kalkınma yaklaşımının ortaya çıkışını hazırlayan gelişmeler kronolojik olarak aktarılmış olup, yaklaşımın ulus üstü örgütlerdeki yansımalarına yer verilmiştir. Çalışmada farklı yerel kalkınma tanımlarına yer verilerek yerel kalkınmada kalkınmayı oluşturan unsurlara değinilmiştir. Ayrıca yerel kalkınmanın gerçekleşmesinde paydaşlar olarak yerini alan belediyeler, sivil toplum kuruluşları, organize sanayi bölgeleri, serbest bölgeler, ticaret ve sanayi odaları ile kalkınma ajanslarının fonksiyonları analiz edilmiş, sonuç kısmında ise bahsi geçen paydaşların yerel kalkınmaya katkısı üzerinde tartışılmıştır.

2. YEREL KALKINMA YAKLAŞIMININ ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN GELİŞMELER

Geleneksel yönetim pratiklerinin terk edilme zorunluluğu ile birlikte 1989’da Dünya Bankası Raporu’nda ilk kez yer verilen “iyi yönetim” kavramı ile merkezi yönetimin güçlü olduğu tek aktörlü yönetim yapısından üniversite, sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşları ve diğer kuruluşların dâhil olduğu ve eşgüdümlü hareket ettiği çok aktörlü yönetim yapısına geçiş yapılmıştır. Siyasal anlamda yönetim “yerel” konusunda merkezden yerele yetki devri ve yerelin güçlendirilmesi (adem-i merkezîyet) ile vatandaşların seçimler dışında yönetime katılmasını ön plana çıkarırken, ekonomik anlamda ise ulusal ekonomik kalkınma göstergelerinin büyümesinde yerel ekonomik potansiyellerin harekete geçirilmesi ile birlikte yereldeki aktörlere daha geniş yetki devri yapılmasını ifade etmektedir (Göymen, 2000: 6-7).

Yönetişime giden yolda kilometre taşları iki dünya savaşı arasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nın dünyada yarattığı yıkım ve yokluk, sosyolojik ve ekonomik krizlere neden olmuş, oluşan bu krizleri aşmanın tek çözüm yolu güçlü devlet olarak görülmüştür. Toplumların yoksulluktan kurtulmaları, eğitim ve refah seviyelerinin yükseltilmesi o dönemde çözüme kavuşturulmayı bekleyen ana sorunlar olduğundan devlet yüklü miktarlarda yaptığı kamusal harcamalarla savaştan çıkan toplumlara yeniden organize etme ve ilerletme amacına hizmet etmek durumunda kalmıştır (Gül vd., 2014: 1). 1970’lere kadarki dünya konjonktüründe ise devletin görevi toplumların yeniden inşası için mutlak otoritesini kullanarak toplumu yeniden biçimlendirmek ve toplum refahını maksimize etmektir. Bu nedenle devlet, kamusal harcama miktarını artırma yoluna gitmiştir. Ekonomik durgunluğun ve işsizliğin had safhada olduğu bu dönemde devlet; aşırı merkezîyetçi, müdahaleci, geleneksel bir yönetim anlayışı ile hareket etmek zorunda kalmıştır (Gümüş, 2010: 118).

Klasik yönetim anlayışı ile devlet yönetimi 1970’lere kadar başarılı kalabilse de 1970’lerde Dünya Petrol Krizi ile birlikte kamusal harcamalar artmıştır (Özer, 2005: 4). Harcamalar için finansal kaynak sorunu yaşayan devlet, sosyal refah devleti anlayışından uzaklaşmıştır. Bu dönemde merkezîyetçi yönetimlerin yetersizliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte devlet yönetiminde “müdahalecilik”ten uzaklaşarak “sınırlı devlet” anlayışına doğru geçiş yaşanmıştır. Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının etkili olduğu bu modelde etkin, etkili ve ekonomik devlet anlayışı temel alınmıştır. Merkezi hükümetin buldukları konum itibarıyla avantajlı pozisyondaki bürokratların iyi yönetimi sağlama konusundaki eksiklikleri devlet kaynaklarının israf edildiğine dair toplumsal kabullerin oluşmasına neden olarak klasik devlete olan güveni zayıflatmıştır. Buna bağlı olarak piyasa odaklı çalışan yeni kamu işletmeci devlet modelinin getirilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Bu dönemde devlet yönetiminde özelleştirme, piyasa odaklı yönetim, kalite odaklı yönetim, desantralizasyon gibi öneriler ortaya atılmıştır (Ömürgönülşen, 1997: 518). Devlet bir nebze üretici pozisyonundan sıyrılarak özel sektöre yetki devri sağlamış ve bu şekilde kamu harcamalarını kısıtlamıştır. Ancak bu paradigmlar uzun vadede şunu göstermiştir: Sosyal harcamalar yaparak sosyal faydayı maksimize etme amacıyla olan devletin salt kamu yararı için yaptığı faaliyetlerin artık kar maksimizasyonu hedefindeki özel sektör kuruluşlarınca yerine getirilmeye başlanmasıyla temel kamusal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Yeni kamu işletmeciliği anlayışı da mevcut yönetim pratiklerine beklenen çözümü verememiştir. 1980’li yıllardan itibaren ise dünyada enformasyon ve teknoloji alanında değişim ve dönüşüm dalgalarının yaşanmasıyla birlikte yeni üretim

süreçleri ve buluşlar ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, küresel etkileşimler ve fikirler ile teknolojilerin yayılması ile tüm devletler de dâhil olmak üzere toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından paylaşılan bir politik kültürün üretilmesinin sorunların çözümü için gerekli olacağı düşünülmüştür (Dror, 2002: 59). Dünyada teknolojik gelişmelerin artmasıyla üretim fazlasındaki artış yeni pazar arayışlarına yol açmış olup ulaşım ve haberleşme olanaklarının gelişmesine paralel olarak uluslararası sınırlar aşarak küreselleşmeye gidilmiştir. Küreselleşme sonucu çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte devletin üretici vasfıyla piyasadan çekilmesine ortam hazırlanırken devlet üretim faaliyetinde bulunma görevini piyasaya devretmiştir. Yerel kaynakların aktif hale getirilmesi için girişimcilik, kurumsal yenilik, yenilik sistemleri ve ağ kavramları önem kazanmaya başlamıştır (Varol ve Özelçi Eceral, 2008: 259).

Küreselleşmenin ulus devlet yapısına etkisi ise dünya genelindeki ulus üstü kurum ve kuruluşların kendilerine bağlı oldukları dünya devletleri üzerindeki söz hakkı ve yaptırım yetkileri ile açıklanabilir. Örneğin Uluslararası Para Fonu (IMF), dünya devletlerine belirli koşullar karşılığında finansörlük yaparken küresel ekonomik krizlerin de önüne geçmeye çalışmakta ve krediye ihtiyaç duyan devletlere kreditorluk yapmaktadır. Dolayısıyla ulus devletlerin kendinden daha üst kurum ve kuruluşlara karşı sorumlu olarak prestij kaybettiği ve küresel kurum ve kuruluşların dominant olduğu, küresel ekonomik sınırların kaldırıldığı bir döneme girilmiş bulunmaktadır. Diğer yandan küreselleşme, uluslararası sorunların çözümünde devletlerin birlikte hareket etmesini gerektiren yönetim uygulamalarına ortam hazırlamıştır.

1990'lı yılların başında ulus üstü organizasyonlarda olduğu gibi ulusal devletlerde de merkezi yönetimlerle ilgili sorunların çözümünde uzlaşmacı hareket ön plana çıkmıştır. Bu uzlaşmacı hareketin ve sorunların çözümünde BM, UNDP, Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi ulus üstü kurumlar çok aktörlüğün yararı konusunda tavsiyelerde bulunmakta olup, kamu yönetimindeki eksikliklerin giderilmesi için yönetim yaklaşımını yeni bir çözüm önerisi olarak sunmuşlardır (Sobacı, 2007: 220). Yönetişimin ortaya çıkışını hızlandıran temel sebepler daha iyi bir yönetim modelinin nasıl bulunacağına dair ihtiyaç ve beklentilerdir. Bu yönetim reçetesinde temel faktörler çok aktörlük ve aktif vatandaş katılımı olup yönetim erki olan devlet bir düzenleyici ve denetleyici konumundadır. Ayrıca yönetimle ilgili kararların alınmasında vatandaş katılımının sağlanması, sivil toplumun güçlendirilmesi ve özel sektörle işbirliği yapılarak networklerden yararlanılması bu yeni yaklaşımın öngörüleridir. Devletin katı hiyerarşi uygulayan bir üs konumdan çıktığı yönetimde etkinlik, verimlilik, kalite ve şeffaflığın arttığı yönetim yaklaşımına ihtiyaç duyulmasının bir başka nedeni dünya gündeminin ekonomi ile şekilleniyor olmasıdır. Vatandaşların aktif katılımının ekonomik sorunların giderilmesi ve daha müreffeh bir seviyeye ulaşılmasında rasyonel katkılar yaptığı yadsınamaz. Bu duruma örnek olarak 2018 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişmişlik Endeksi'nde Norveç, İsviçre, Avustralya, İrlanda ve Almanya'nın ilk beşe girdiğini, diğer yandan doğal enerji kaynaklarına sahip olan Özbekistan, Tacikistan ve Azerbaycan gibi ülkelerin son sıralarda yer aldığı gösterilebilir (<https://haberrus.com>, 2019). Buradan çıkarılması gereken, bir ülkenin refah seviyesini ve ekonomik kalkınmışlığını belirleyen temel faktörün aktif demokratik katılım olduğu ve kaynakların etkin kullanılabilmesidir. Ekonomik sorunların giderilmesinde yönetime aktif vatandaş katılımının ön koşul olduğunu sayısal verilerle ortaya koyan bu durumdan hareketle katılımı ekonomik kalkınma ve büyümenin anahtarı olarak kabul etmek mümkündür.

İyi yönetim ekseninde etkin kaynak kullanımı ve kaliteli hizmet üretiminin sürdürülebilir hale getirilmesi için hükümetlerin politika üretmesi gerekmektedir. Politika geliştirme, merkezi hükümetin bürokratik yükünü hafifleterek yereldeki sorunlara ilişkin yerinde çözüm önerileri getirmekte ve merkezden yerele doğru yetki devrini sağlamaktadır. Üniter yapıli devletlerde merkezdeki kamu kurumlarının yerel sorunları yerinde görme ve kıt kaynaklarla sorunları çözümlenme konusunda yerinde tespit imkânı bulunmayabilir. Ayrıca yerel yönetimlerde yaşanan sorunların merkezden idaresi bürokrasiyi arttırarak hizmette zaman ve kaynak israfına yol açmaktadır. Bu nedenle yönetim yaklaşımının bir getirisi olarak yerel kaynakların etkin bir şekilde planlanması ve kullanılması konusunda hükümetlerin yeni politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği yeni politikalar üreterek yerel yönetimler konusunda reformlar gerçekleştirmiş olup, katılımcı ve yerinden yönetimin sağlanması için bazı anlaşmalar imzalamıştır. Birlik 1985'te üye

devletlere imzaya açtığı ve Türkiye'nin 1988'de müdahil olduğu Avrupa Konseyi tarafından 1985'te kabul edilen Avrupa Birliği Özerklik Şartı'nı; yerel yönetim idarelerinin güçlendirilmesi, özerkliklerinin savunularak daha demokratik yönetim birimlerinin ortaya çıkması amacıyla yürütmeye koymuştur. Özerklik Şartı'nın konulmasındaki ana etkenler: "Yerel makamların her türlü demokratik rejimin temellerinden birisi olması, vatandaşların kamu işlerinin sevk ve idaresine katılma hakkının Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin tümünün paylaştığı demokratik ilkelerden biri olduğunu düşünmesi, bu hakkın en doğrudan kullanımının yerel düzeyde olacağını kabul ederek gerçek yetkilerle donatılmış yerel makamların hem etkili hem de vatandaşlara yakın bir yönetimi sağlayacağına istinaden, değişik Avrupa ülkelerinde özerk yerel yönetimlerin korunması ve güçlendirilmesinde demokratik ilkelere ve idarede adem-i merkezîyetçiliğe dayanan bir Avrupa oluşturulması" amacına hizmet etmesidir (www.coe.int, 2019).

AB'de yerel yönetimlerin işleyişinde farklılıklar bulunmakla beraber AB ülkelerini kapsayan ortak bir yönetim kavramı geliştirilmiştir. Ayrıca birliğin benimsediği yerindenlik ilkesi gereği yerel yönetimlerin yetkileri büyük ölçüde genişlemiştir. AB müktesebatında yerindenlik, kamusal alanda üretilen projelerin yerel yönetimlere en yakın yerel otorite tarafından uygulanması ve yürütülmesi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca özerklik şartında demokratik yönetimlerin sağlanmasında desantralizasyon (adem-i merkezîyet) un yerel hizmetlerde kaliteyi arttırabileceği düşünülmektedir. Birlik, demokratik yönetimlerde yerelin güçlendirilmesine vurgu yaparak, 1991'de Maastricht Anlaşması'nı imzalanmış ve Bölgeler Komitesi'ni kurmuştur. Birliğin amacı, yerel sorunların çözümünde halka en yakın kurum ve kuruluşların ilk başvuru kaynağı olabileceğinden hareketle merkezden yerele doğru yetki devrini yaparak hizmette yerindenlik sağlamaktır. Birlik bünyesinde yerel yönetimlerin işleyişlerinde farklılıklar bulunmakla birlikte tüm AB ülkelerini kapsayan ortak bir yönetim kavramı geliştirilmiştir (Tozlu, 2017: 244). Buradan hareketle yerelleşme merkezi hükümetin gücünü kaybettirmemekte, tam tersine yerelde sorun çözümünü sağlayarak merkezde oluşabilecek zaman ve finans kaybını önlemektedir.

Avrupa Birliği, iki savaş sonrası bölgeler arası ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla üye devletlere tavsiyeler vermekte olup, dünyada 1930'larda ilk olarak ABD'de kurulan kalkınma ajanslarını model alarak birlik bünyesinde kalkınma ajansları kurmuştur. Birlik içindeki devletlerarası ciddi ekonomik gelişmişlik farklarının bulunması sonucunda kurulması gündeme getirilmiş olan kalkınma ajansları ABD modeli referans alınarak önce Belçika ve İrlanda'da sonra diğer üye devletlerde uygulanmış ve daha sonra bunu dünya devletlerine transfer edilmiştir (Eryılmaz ve Tuncer, 2013: 168). Birlik, Fransa'da ise sanayi kuruluşlarının sayıca artışına paralel olarak göçlerin uğrak noktası olmasıyla birlikte "başka ekonomik cazibe merkezleri yaratmak ve ekonomik kalkınmayı sürdürmek için Bölgesel Ekonomik Kalkınma Komisyonu (CODER) kurmuştur" (Dounce, 1995'ten aktaran Eryılmaz, 2013: 168). Birlik ayrıca bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklarının giderilmesi amacıyla 1957'de Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Roma Anlaşması'nın imzalanmasının akabinde Avrupa Yatırım Bankası'nı ve Avrupa Sosyal Fonu'nu kurmuştur. Avrupa'da geri kalmış bölgelerde çiftçilere destek vermek amacıyla kurulan Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve kalkınmayı hızlandırmak için 1993'te kurulan Uyum Fonu; birlik içindeki ülkelere enflasyon, işsizlik, üretim açığı gibi ekonomik dengesizliklerin giderilmesinde çözüm önerileri sunmaktadır (Can, 2011: 26-30).

Eryılmaz ve Tuncer'e göre (2013: 168) bölgesel kalkınma ajanslarının gelişmesi için 1974'te yeni bir dönem başlamıştır. Yabancı sermayeyi bölgeye çekerek ekonomik kalkınmayı sağlayan ve yerel yönetimlere türlü hizmetler vererek yerel kalkınma potansiyellerini ortaya çıkarmayı hedefleyen kalkınma ajansları genel olarak bağımsız statüde kurulmakla birlikte, bazı ülkelerde şirket veya vakıf statüsünde faaliyet göstermektedir. Avrupa Topluluğu'nda bölgeler arası ekonomik eşitsizlik farklarının artması topluluğun geleceği ve ortak pazar açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Bunu engellemek için Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) kurulmuştur. ERDF'nin kuruluş amacı tarım, sanayi ve istihdam kökenli bölgesel gelişme dengesizliklerini gidermektir (Kayasü ve Yaşar, 2006: 200-203). Bu bağlamda 1987'de Avrupa Tek Senedi imzalanmış olup ülkeler arası ekonomik gelişmişlik dengesizliklerini gidermek ve birlikte ekonomik entegrasyonu sağlamak amacıyla İşsizlikle Mücadele Fonu olan Avrupa Sosyal Fonu (ESF) ve kırsal kalkınmayı amaç edinen Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (EAGGF) kurulmuştur (Levy, 2000: 97). Türkiye'de ise kamusal

yatırımların sağlayıcısı olan devlet milli tasarrufları arttırarak toplum yararına öncelikleri belirlemek suretiyle ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlamak üzere I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı (1963-1967) hazırlamıştır (www.kalkinma.gov.tr, 2019).

Türkiye'de kalkınmanın sağlanmasında öncelikli sorunlar tespit edilmiş, nüfus ve istihdam konuları temel alınarak bir kalkınma planı oluşturulmuştur. Bu kapsamda aktif sanayi kollarının devreye sokularak yeni tekniklerin kullanılması ve üretim hedeflerine ilişkin yöntemler belirlenmiştir. Bölgesel gelişmişlik farklarının kapatılması amacıyla projeler üretilmiş ve bölgesel sorunların çözümünde Zonguldak Bölge Planı, Antalya Planı, Çukurova Bölgesi Planlama Projesi, Keban Planı ve Ege Bölgesi Kalkınma Planı gibi planlar oluşturulmuştur (Kayasü ve Yaşar, 2006: 59). İlk kez V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Avrupa Ekonomik Topluluğu Türkiye'ye dış ticarete kısıtlamalar getirilmiştir. Eklenen yüksek vergiler dolayısıyla Türkiye'nin topluluktaki diğer Avrupa ülkeleriyle rekabet etme gücü zayıflatılarak Avrupa'da sadece serbest işçi dolaşımına açık kapı bırakılmıştır (www.sbb.gov.tr, 2019). VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda dış ticaret konusunda AT'nin tam üyelik şartı dolayısıyla Türkiye'nin dış rekabet imkânlarının genişletilmesi hedeflenmiş topluluğa giriş için belirlenen iktisadi hedefler dolaylı olarak iktisadi kalkınmanın da sağlanmasında anahtar olmuştur. Ulusal ekonomik kalkınmanın temel belirleyicisi Türkiye'nin mevcut iktisadi durumu iken Türkiye'nin ekonomik anlamda dış rekabete açık, güçlü bir seviyeye getirilmesi ise topluluk ülkelerinin ekonomik düzeyi ile rekabet halinde olmasını beraberinde getirmiştir (www.kalkinma.gov.tr, 2019).

1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye üyeliğine adaylık sürecinin başlatılmasıyla birlikte Katılım Ortaklığı Belgesi imzalanmıştır. Böylece Türkiye'de birliğe uyum ve dış rekabette üstünlük sağlama noktasında daha güçlü seviyeye ulaşma açısından süreç başlamıştır. Katılım Ortaklığı ile Türkiye'den beklenen Türkiye'nin birliğe uyum için kaynaklarının belirlenmesi ve birliğe entegrasyon için gerekli gördüğü önceliklerinin belirlenmesidir. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda birliğin Türkiye için öngördüğü bölgesel kalkınma stratejisi bölgelerin istatistikî birimlere ayrılarak bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması yönünde olmuştur (www.bilgitoplumu.gov.tr, 2019).

Avrupa Birliği'nde birliğe detaylı veriler sunmak üzere, bölgesel istatistikî verileri bir havuzda toplamak ve bölgesel politikaların çerçevesini belirlemek amacıyla Eurostat (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi) kurulmuştur. Türkiye'de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasının (İBBS) temel amacı bölgesel istatistikleri standartlaştırarak bölgeler arası gelişmişlik farklarını karşılaştırmaktır. Buna göre Türkiye'de iller kalkınma konusunda hiyerarşik olarak sıralanmış, düzey-1, düzey-2 ve düzey-3 olarak kategorize edilmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'de on iki bölge üç düzeye ayrılmıştır. Ön Ulusal Kalkınma Planı'nda da belirtilen orta vadeli temel önceliklerin belirlendiği kalkınma planının akabinde 12 adet düzey-2 bölgesinde uygulanacak olan öncelikli bölgelerin koordinatörlüğünü sağlamak üzere kalkınma ajansları kurulması gerekli hale gelmiştir (www.planlama.org, 2019). Türkiye'de 2006 yılında 5449 sayılı yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte AB'ye uyum kapsamında DPT'nin koordinatörlüğünde Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) kurulmuştur. Ulusal Kalkınma Planı çerçevesinde bölgesel kalkınmayı hızlandırmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, bölgeler arası gelişmişlik farklarını minimize etme amacıyla kurulan BKA'lar, genel olarak düzey-2 olarak tespit edilen bölgelerde kurulmuştur (www.mevzuat.gov.tr, 2019). AB'ye uyum sürecinden önce Türkiye'de bölgesel kalkınma ajansı yerine yatırım destek ofisleri faaliyet göstermiştir. Türkiye'de 1989'da yürürlüğe giren GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na kadar Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM) kalkınma ajansı niteliğinde hizmet vermiştir. Kurum, bölgede çalışma yürüten bir KOBİ geliştirme projesidir (Sayın, 2006: 346).

Türkiye'de iyi yönetim uygulamalarının ortaya çıkışında yerel yönetimlerle ilgili hazırlanan kanun ve reformsal düzenlemelerdeki amaç; kamu yönetiminde kötü yönetim uygulamalarına bir çare olarak düşünülmesi, küreselleşmenin etkisiyle dünya devletlerinin birbirinden etkilenmesi ile AB gibi ulus üstü kurumlara üyelik için aday olunması ve diğer ABD merkezli uluslararası örgütlere üyelik gibi durumların etkisidir. Bunun paralelinde Türkiye'deki uygulamaların planlı kalkınma öncesi ve sonrası değişimiyle yerel ekonomik kalkınma kavramının konsepti değişmiştir.

3. YEREL KALKINMA YAKLAŞIMI VE UNSURLARI

Kalkınma politikaları 1980'lere kadar geleneksel kalkınma modeli ile yürütülürken, 80'li yıllardan sonra merkezi hükümetler tarafından yeniden şekillendirilmiştir. Yöre ve bölge ile ilgili kararların merkezden alınarak uygulanması, kalkınmada sektörel yaklaşımın temel alınması, ekonomik aktivitelerin gerçekleşmesi için mali desteklerin kullanılması ve bunların gerçekleştirilmesinde yerel ihtiyaç ve potansiyelin dikkate alınmaksızın merkezi hükümetin insiyatifinde bırakılması kalkınma politikalarında başarısızlığın nedenlerindedir. Buna ilaveten yerel otoritelerle merkezi otoriteler arasında bölgesel idari yapıların eksikliği, siyasal ve mali problemleri yönetme yoksunluğu ve kırsal kalkınmaya ilişkin projelerin sürdürülebilir olmaması diğer nedenler arasında sayılabilir (Sevinç, 2011: 49). Yerel ekonomik kalkınma yaklaşımına göre kalkınma planı, tek bir merkezden yürütülmektedir. Kalkınma planının uygulanmasında merkezi yönetim katmanları arasında dikey, kamu-özel sektör kuruluşları arasında ise yatay koordinasyon dikkate alınmakta olup yereldeki üretim ihtiyacı ve üretim potansiyeli referans alınmaktadır. Bunun sonucu olarak yerelleşme ve çevre kavramları önem kazanmaktadır.

Geleneksel kalkınma modelinde kalkınmaya hizmet eden desteklemeler yerel ihtiyaçlar dikkate alınmaksızın dağıtılabilmektedir. Diğer yandan yerel kalkınma yaklaşımında merkezi hükümetler yerel ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi için mevcut bazı koşulları iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Örneğin devlet, mevcut ekonomik şartlarda yerel üreticilere yatırım, yurt içi ve yurt dışı tanıtım, eleman istihdamı, danışmanlık, eğitim ve lojistik alanlarında hem maddi hem de stratejik destek sağlamaktadır (Rodriguez-Pose, 2001'den aktaran Çetin, 2007: 157). Hızla küreselleşen dünyada yerelleşme küreselleşme ile tersi yönde ilerleme kaydetmiştir. Bunun temel sebebi ulusal kalkınmanın yerel kalkınma ile mümkün olacağı görüşüdür. Ulusal kalkınmadan yerel kalkınmaya doğru bir dönüşüm gerçekleşmektedir (Kaya, 2001: 3). Dünya ekonomisinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin öneminin artmasıyla birlikte bireysel girişim güçlenmiş, devlet tarafından işletilen kuruluşların üretim faaliyetinde bulunmalarında yerelde etkinlik artmıştır. Bu süreçte ekonomik kalkınmada sosyal sermayenin önemi her geçen gün artmış olup, kalkınmanın yerelden başlaması halinde başarıya ulaşılabileceği kanısı yaygınlaşmıştır. Toplumun yerel konulara bakış açısının değişmesi ve çevresel sorunların çözümüne artan kamuoyu ilgisi yerel kalkınmanın önemini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple 1990'larda ortaya çıkan işgücü, üretim ve yaşam kalitesi alanlarında diğer kentlerle yapılan rekabet, yerel kalkınma ve yerel potansiyeli değerlendirme ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Buradan hareketle yerel ekonomik kalkınma yaklaşımının değerlendirilmesinde kavram hakkındaki farklı tanımlamalar şu şekilde yer verilebilir: Coffey ve Polese'ye göre (2005: 2) "yerel" sıfatı "kalkınma" terimi eklendiğinde tamamen mekânsal olmayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle "yerel" kelimesi "endojen (içsel) ve yerli" kelimelerinin anlamlarını kapsamaktadır. Bu doğrultuda kalkınma sürecinin oluşmasında endojen etmenler temel olarak alınmalıdır. Bu etmenler büyük bölgelerin yanı sıra mikro ölçekte bölgelerin kalkınmasında da kullanılabilir. Bu perspektifte yerel ekonomik kalkınma; yerel ekonominin ve toplumun zorlukları aşmaya yönelik bir dönüşüm süreci olarak farklı yerel ajanlar vasıtasıyla mevcut yerel kaynakların değerlendirilerek yerel nüfusun yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlamaktadır. Yerel kalkınmanın tanımlanmasında "yerel kalkınmanın kapsamı" ekonomik gelişme, sosyal paylaşım ve kapsayıcılık, siyasal katılım ve kültürel çoğulculuk kavramları ile çerçeve edilebilir.

Kaya'ya göre (2001: 28) ulusal ölçekten çıkarak uluslararası ölçekte aktif hale gelen piyasa ve piyasalardaki koruma kalkınmanın kaldırılması ile birlikte üretilenin pazarlanması yerel ekonomik kalkınmayı ön plana çıkarmıştır. Küresel rekabetin sağlanması yereldeki başarı ile orantılı olarak gerçekleşecektir. Yerel kalkınma yaklaşımı bölgelerin öz potansiyellerini dikkate almaktadır. Yerel ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde yeni istihdam olanakları oluşturmak, vergi tabanını geliştirmek ve yerel ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmek temel alınması gereken unsurlardır. Dünyada yerel ekonomik düzeyini yükseltmek isteyen ülkeler, kişileri hedef alan girişimcilere yönelik politikalar belirlemektedir (Gürler Hazman, 2011: 19). Kalkınmanın birey odaklı, eşitlikçi ve kapsayıcı olmasından dolayı çok boyutlu bir şekilde incelenmesi gerekmektedir (Göymen, 2004:5).

Ekonomik kalkınmaya uygun stratejileri uygulamak için devlet, belirli bölgelerde politika yapımcılarıyla olan bağlarını güçlendirmek için her zamankinden daha uzun süreye ihtiyaç duymaktadır. Yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasında mevcut kaynakların doğru bir şekilde kullanılması halinde yerel ekonomik kalkınma sağlanacaktır (Leigh ve Blakely, 2017: 63). ABD'deki Kentsel Ekonomik Kalkınma Konseyi yerel kalkınmayı; tasarlanmış yerel etkinlik, kamu ve özel ajanslar tarafından toplum yararına uygulanan program ve projeler olarak tanımlamıştır. Bu sürecin gerçekleşmesi toplulukların ve işletmelerin üyelerinin refahını arttırarak elde edilmekte olup, yeni sosyal ilişkiler ve yerel dayanışma sağlamaktadır. Bu nedenle yerel kalkınma bir etki alanı olarak politik yalıtıma tabi tutulamaz. Yerel kalkınmanın gerçekleşmesi sürecinde politika üretimi, uygulaması ve politika yapımı zorunludur (Coffey ve Polese, 2005'ten aktaran Bercu, 2015: 66). Günümüzde birçok kurumun yönetimde kalitenin arttırılmasına yönelik araştırmaları, politika tavsiyesi alma ve stratejiler belirleme noktasında önemlidir. Bu nedenle yerel yönetimlere politika transferi yerel yönetimlerde başarı için avantajlar sunmaktadır. Politika transferinin başarıya ulaşmasında yerel nüfusun beşeri sermaye olarak kabul edilmesi ve yerel kararların alınması noktasında motivasyonun arttırılması önem taşımaktadır.

Helmsing'e göre (2001: 65) yerel ekonomik kalkınmanın dört temel bileşeni bulunmaktadır. Bunlar yerel güvenlik ağını oluşturmak, barınma ve muhafazanın geliştirilmesi, temel hizmetlerin sunumu ve toplumun yerel ekonomideki yerini uyandırmaktır. Yerel güvenlik ağını oluşturmadaki amaç fiziksel ve mali güvenliği sağlamaktır. Bu şekilde yerel ekonomiye duyulan güvensizlik ortadan kalkacaktır. Barınma ve muhafazanın geliştirilmesindeki amaç; su, sağlık, eğitim, yol ve diğer alt yapı hizmetlerinde uygun alanların inşa edilmesidir. Bu kapsamda yerel hizmetlerin sunumunun özelleştirilmesi esastır. Toplumun yerel ekonomideki yerini uyarma konusunda ise yerel halkın mikro girişimci programlarıyla tanıştırılması, yerel halka eğitim, seminer ve kredi desteği sağlayarak girişimciliğin önünün açılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede toplumdaki yerel halk, işçi, tüketici ve girişimci üçgeninde tanımlanmaktadır. Yerel kalkınmada bir diğer unsur olan yapısal düzenlemeler ise yerel piyasanın işleyişinde söz sahibi olma noktasında merkezden yerele yetki devrinin gerçekleştirilmesini ifade eder. Personel, sermaye ve üretici firma konusunda donanımsız olan yerel yönetimler dış ticaret konusunda dezavantajlı olacağından bu sorunun çözümünde merkezi hükümetle işbirliği yapılmalıdır. Yerel yönetimlerin sanayi kuruluşları için arazi ve kaynak tahsis edilmesi konusunda daha fazla bilgiye sahip olması dolayısıyla merkezden yerele yetki devri yapılması gerekmektedir (Gürler, 2011: 21-23).

Yerel ekonomik kalkınmanın çok aktörlü, çok sektörlü, başarısını kamu sektörü, özel sektör ve kar amacı gütmeyen kuruluşların başarısından alan bir yaklaşım olarak hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple yerel ekonomik kalkınma çok düzeylidir. Yerel ekonomik kalkınmada küreselleşme, hem rekabetçi bir tehdit hem de yerel hareket etmeyi gerektiren, gün geçtikçe yükselen bir değer olarak yerini almaktadır (Helmsing, 2001: 63).

4. YEREL KALKINMA AKTÖRLERİ

4.1. Yerel Kalkınma Aktörü Olarak Belediyeler

Yerel katılımın sağlanması ve yerelde girişimciliğin gerçekleştirilmesinde yerel yönetimler merkezi hükümetten daha etkin kuruluşlardır. Bunun sebebi ise yerel yönetimlerin yerel hakkındaki tüm bilgiye vakıf olan yerelde söz sahibi kuruluşlar olması ile yerel topluluklara en yakın birimler olarak hizmet etmesidir (Bilgin, 2002: 316). Bölgesel kalkınmanın sağlanması, merkezi idarenin tek başına yeterli olmaması ve yerel kaynakların planlanması konusunda bilgi sahibi olan yerel yönetimlerin yerel kalkınmadaki rolü önemli düzeydedir. Kentlerin yönetiminde etkin olan yerel yönetimler kentlerin var olduğu günden bu yana kentin ve kentlinin ihtiyaç ve potansiyelini bilen, kaynakların nasıl planlanıp kullanılabileceğine dair tüm kentsel bilgi ile donatılmış aktörlerdir.

Yerel ekonomik kalkınmaya katkı sağlayan sanayi kuruluşlarının üretim alanı seçmesinde; kentin yol, su, enerji, altyapı gibi üretim faaliyeti ihtiyaçlarını gidermesinde düzenleyici olan yerel yönetimler, halkın daha iyi standartlara ulaşabilmesi için yerelde cazibe yaratacak unsurları ön plana çıkararak yatırımcıyı bölgeye çeken kuruluşlardır (Gürler Hazman, 2011: 55). Dünya Bankası'nın 1997'de düzenlediği yıllık raporda yerel yönetimlerin gücünün artmasının merkezi hükümetleri güçlendirerek kamusal hizmetlerin sunumunda yerel halkın görüş ve beklentilerine cevap vererek halka uyumlu hale

getireceği ve yerel otoriteyi güçlendireceği belirtilmiştir (Sakıncı, 1997: 324). Yerel ekonomik kalkınmanın olduğu bir kentte nüfusun artmasıyla birlikte kent manyetik bir alana dönüşerek kentte ihtiyaç duyulan hizmetler de artacaktır. Bu durumda kentte verilen, kentin ihtiyacı olan su, yol, alt yapı ve üst yapı, dinlenme ve eğlence alanları gibi kentlinin ihtiyacı olan hizmetlerde revizyon gerekmektedir.

Yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasında kentlerin marka değerinin ortaya çıkarılması önem taşımaktadır. Kentlerin markalaşma sürecinde fuarlar kentsel ticaretin ve tanıtımın geliştirilmesi açısından yardımcıdır. Yerel ekonomik kalkınmaya hizmet eden fuarlar, kent ekonomisinin vitrini kabul edilebilecek düzeyde, yerli ve yabancı yatırımcıyı yöreye çekerek yatırımcıya pazar araştırması yapma ve pazar bulma konusunda rehberlik eden araçlardır. Yerel yönetim kuruluşlarının da açabildiği fuarlar, toplumun eğitim, kültür ve sanat düzeyini yükseltmektedir. Yerel ekonomik kalkınmada kentlerin ön plana çıkarılarak tanıtımının yapılmasında; yöre tanıtımını yapan broşürler, yöre hakkında hazırlanan belgeseller ve radyo-televizyon programları, sosyal medya tanıtımı ve yöreye özgü ürünlerin ön plana çıkarıldığı festivaller başvurulacak diğer araçlardır.

Kentlerin markalaşmasında yerel idarecilerin göz önüne alması gereken hususlar; kentteki istihdam, ulaşım, toplu taşıma ve barınma sorunlarının çözülmesi, güvenli ve yaşanabilir bir kent inşa edilmesidir. Tüm bu özellikleriyle ön plana çıkarılan kentlerde vatandaşların yaşam tercihleri etkilenecek kente göçlerin artmasına ortam hazırlanacaktır. Kentlerde belediyelerin yöre ekonomisini canlandıracak proje ve tasarımlar geliştirmesi için proje geliştirme müdürlüklerinin kurulması gerekmektedir. Nüfusu fazla ve ekonomik hareketliliği yoğun olan kentlerde belediyeler kentin yaşana bilirliliğini sağlamak ve kentsel düzeyde sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için kentin markalaşması konusunda yaratıcı sloganlar hazırlamalı ve kentsel-toplumsal projeler geliştirmelidir. Kentlerde temel belediye hizmetlerin sağlanması kent yönetimi ve vatandaş memnuniyeti için yeterli değildir. Yerel ekonomik kalkınmada önemli bir yeri olan kent yönetiminin; sürdürülebilirliğin sağlanması, su ve diğer doğal kaynakların yönetimi, yenilenebilir enerji kaynaklarının yönetimi, atık yönetimi, toplu taşıma ve trafik yönetimi, barınma sorunu yönetimini kapsayacak şekilde sağlanması gerekmektedir. Çevre, altyapı, park, imar, planlama, denetim gibi diğer kentsel ihtiyaçların giderilmesinde akıllı kent yönetimi kentlerin marka değerini arttıran ve yerel ekonomik kalkınmaya hizmet eden unsurlardır.

Yerel ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kentlerde birey odaklı kent yönetiminin sağlanması önemlidir. Toplum refahını arttırmak için sosyal, kültürel ve ekonomik çalışmalar yapan ve toplumda zorunlu ihtiyaçlarını karşılamayacak durumda bulunan dezavantajlı kesimlere yardımlarda bulunarak sosyal hizmet sağlamayı hedefleyen sosyal belediyecilik yaklaşımı, yerel yönetimlerin kentlerin kalkınmasında benimsediği yollardandır. Çünkü bir kentte yaşayan vatandaşlar yaşadıkları alanda kültür, eğlence ve sanatsal etkinliklere olan ihtiyacını yaşadığı kentte gidermek isteyebilir. Bu tür faaliyetlerin kentte bulunması kentlilik duygusunu da kuvvetlendirmekte ve sosyal kalkınmaya doğrudan hizmet etmektedir.

Modern anlamda sosyal belediyeciliğin ortaya çıkışında 1999 Marmara Depremi ve sonrası önemli bir dönem olmuştur. Günümüzde Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunun belediye sınırlarında yaşadığı bilgisine dayanarak belediyelerin yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde vatandaş memnuniyetini sağlama ve vatandaş kente sahip çıkma bilincine ulaştırması gerekir. Vizyonu ve misyonu olmayan bir belediye ancak kötü yönetim sonrasında toplumsal memnuniyeti sağlayamadığı için göç verebilir ve kentlilerin kente sahip çıkmak istememelerinin önünü açabilir. Bu anlamda belediye ve diğer mahalli idarecilerin kentte yerel kalkınmayı toplumun fiziksel, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal ihtiyaçlarını giderme doğrultusunda sağlaması gerekmektedir. Bu kamusal ihtiyaçların giderilmesine çözüm olarak belediyeler; kentin fiziksel olarak, ekonomik yönden, sosyal, kültürel ve siyasal yönden kalkınmasını sağlayacak plan ve projeler geliştirmelidir (Kaya, 2001: 30-31). Bu doğrultuda; belediyeler yerelde sosyal kalkınmayı destekleyen sosyal belediyecilik uygulamaları yürüterek çocuklar için kreş, yuva, çocuk kulübü açabilir. Ayrıca kadınlar için kadın korunma ve sığınma evleri, yaşlılar için huzurevleri, hobi merkezleri, ana çocuk sağlığı merkezleri, gençlere yönelik spor tesisleri ile gençlik merkezleri, toplum sağlığını tehlikeye düşüren madde bağımlılığı ve kötü alışkanlıklarla mücadele kuruluşları açabilmektedir.

Yerel kalkınmanın sürdürülebilir olmasında sosyal kalkınmanın sağlanması, vatandaşın yaşam seviyesinin yükseltilmesi, toplumdaki dezavantajlı grupların desteklenerek ortalama yaşam düzeyine taşınması önemlidir. Ekonomik kalkınmasını gerçekleştirememiş bir kentte alt yapı sorunları, eğitim ve sağlık sorunları da sürekli olarak öne çıkacaktır. Ekonomik imkânlardan yoksun bir kentin tercih edilmesi olasılığı düşük olacağından sosyal kalkınmanın sağlanmasında anahtar unsur ekonomik kalkınmadır.

4.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Kalkınmadaki Yeri

Sivil toplum kuruluşları; bölgesel ve yerel kalkınmanın sağlanmasında yerelde ortaya çıkan sorunların merkezi yönetimler tarafından çözümünün güç olduğu durumlarda yaygın ve etkili kamuoyu oluşturma becerisiyle yerel düzlemde söz sahibi yapılanmalar olarak yerelde demokratik siyasal katılımın sağlayıcılarıdır. Sivil toplum örgütleri kentlerde yaşanan sorunların çözümünde yerel yönetim kuruluşları ile eşgüdümlü olarak hareket etmektedir. Yerelde İnisiyatif oluşturma ve etkili çözüm yöntemleri üretme konusunda yetkili olan sivil toplum örgütleri yerelde yaşanabilecek sorunlara vakıf olmaları yönüyle merkezi yönetimden daha etkili ve etkin kuruluşlar olarak yerel sorunların çözüm sürecine dâhil edilmektedir. Türkiye’de 1980’lerde STK’ların öneminin artmasıyla birlikte STK’ların gelişimi ve desteklenmesi ilk kez 1983’te 2908 sayılı Dernekler Kanunu ile düzenlenmiştir. Kanun 2004’te yürürlükten kaldırılmış olup, 5253 sayılı Dernekler Kanunu olarak revize edilmiştir (www.mevzuat.gov.tr, 2019). Kanun kapsamında AB’ye uyum çerçevesinde dernek üzerinde denetleme yetkisi kaldırılmış ve derneklerin iç işlerinde serbest hareket edebilmesinin yolu açılarak daha özgürlükçü bir kanun yapısı ortaya çıkarılmıştır. Kanundan hareketle dernekler siyasi parti, sendika ve meslek kuruluşlarından yardım alabilen kuruluşlar olarak temsilcilik açma imkânına kavuşmuş, üyelik aidatlarının belirlenmesinde ise öz inisiyatif kullanabilmesi yönüyle iç işlerinde bağımsız bir yapıya bürünmüştür.

Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin diğer önemli ayağını ise vakıflar oluşturmaktadır. Sürdürülebilir sosyal kalkınmaya hizmet eden vakıflarla ilgili kanuni düzenlemeler 1935 tarihli 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile yapılmış olup, kanun 2008’de 5737 sayılı kanun olarak revize edilerek yürürlüğe konmuştur (www.resmigazete.gov.tr, 2019). Vakıflar, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın sistematik hale getirilerek toplumun sorunlarının çözülmesi ve toplumsal kalkınmanın sağlanmasında dini hizmetler, aşevi hizmetleri, sosyal hizmetler, sanat ve kültür hizmetleri, milli savunma hizmetleri, iktisadi hizmetler, ulaştırma hizmetleri ve spor hizmetleri gibi alanlarda topluma hizmet etmektedir. Artan nüfusla birlikte artış gösteren toplumsal sorunların ve yerel sorunların çözümünde yerel yönetim kuruluşlarına yardımcı olan vakıflar yerelde katılımı sağlayarak yerel kalkınmaya katkı sunmaktadır.

4.3. Yerel Kalkınmada Ticaret ve Sanayi Odalarının Rolü

Türkiye’de kamu yönetiminin örgütlenmesinde yerinden yönetim kuruluşları olarak yerini alan meslek kuruluşları siyasi yerinden yönetim kuruluşları ve idari yerinden yönetim kuruluşları olarak sınıflandırılmaktadır. Meslek kuruluşları idari yerinden yönetim kuruluşları olarak hizmet vermektedir. Anayasamızın 135. maddesinde kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleklerin gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının halk ve birbirleri ile olan ilişkilerinde düzeni sağlamak amacı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından gösterilen usullerle seçilen kamu tüzel kişilikleri olarak kamusal fayda sağlamaktadır (www.resmigazete.gov.tr, 2019). Vatandaşa hizmet sunumunda kamusal yararın ön planda olmasından hareketle meslek kuruluşlarının kendi mesleki görev ve sorumluluklarını yerine getirme amacıyla örgütlendiği söylenebilir. Meslek kuruluşları kamusal yararın sağlanmasına hizmet etmektedir. Toplumun gereksinimlerinin karşılayan ve toplumda kanaat önderliği görevini yürüten meslek kuruluşlarının en önemli ayağı odalardır.

Meslek mensuplarının odalara kayıtlı olmaları sonucunda görev ve yetkilerini düzenleyen, kamusal politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında başvuru kaynağı ve kanaat önderi olan odalar parlamentoda lobicilik faaliyetleri yürüterek baskı unsuru oluşturmaktadır. Bunlardan en önemlileri arasında ticaret ve sanayi odaları yer almaktadır. Ticaret ve sanayi odaları yerel kalkınmada yerele ilişkin sorunların çözümünde etkili bir konumda olup, kentlerde ekonominin lokomotifliğini

üstlenmektedir. Ticaret ve sanayi odaları bölgede bulunan KOBİ ve diğer sanayi kuruluşlarının kaydını tutan, yatırımcıya yön vererek girişimcileri destekleyen, kentlerde ekonomik cazibeyi artırma yoluyla yerli ve yabancı yatırımı teşvik eden, sanayiciler için yerli ve yabancı pazarlarda piyasa araştırması yapan, fuarlara katılımı organize eden ve buldukları bölgedeki ekonomik büyüme değerlerini hükümete raporlayan kuruluşlar olarak faaliyet göstermektedir. Ticaret ve sanayi odaları bir bölgede üretim açığı ve fazlası olan, tam veya eksik istihdam düzeyinde faaliyet gösteren sektörlerin tespitini yapmaktadır. Ticaret ve sanayi odaları yöre ekonomisindeki ekonomik sorunların sebepleri konusunda araştırma yaparak iç ve dış ticarete konu olan ürün çeşitliliğini arttırmaya yönelik ar-ge çalışması yapan kuruluşlardır.

Türkiye’de yerel ve ulusal ekonomik kalkınmada önemli bir fonksiyonu olan ticaret ve sanayi odaları faaliyetleri, 1950 tarihli 5590 sayılı kanunla düzenlenmiştir. 2004 tarihinde yürürlükten kaldırılan kanun 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu olarak yeniden düzenlenerek yürürlüğe girmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2019). Ticaret ve sanayi odaları bölge sanayici ve esnaflarının kayıtlarının zorunlu olduğu, derneklere nispeten aldıkları yıllık aidat, hizmetler karşılığı ücretler, yayınlardan elde edilen gelirler, odaya yapılan bağış ve yardımlar, şirket karları, döviz gelirleri, danışmanlık ücretleri, taşınmaz malları alıp satma yetkileri, kamulaştırma yapma, ödünç para alma, burs verme, sosyal yardımlar yoluyla destek verme gibi birçok yetkiler dolayısıyla etkili sivil toplum kuruluşları olarak kamuoyunu etkileme ve bilinçlendirme konusunda yetkindirler. Ticaret ve sanayi odaları ayrıca ulusal ekonomi politikalarını etkileyecek manevi yaptırım gücüne sahiptirler. Odaların çalışmalarında gönüllülük esas olmayıp, çalışmaları sistematiktir. Oda yöneticileri düzenli maaş alan kamu tüzel kişiliği temsilcisidir. Ticaret ve sanayi odaları ticaret ve sanayinin menfaatlerini göz önüne alarak ekonomik ilerlemeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Ekonomik gelişmeyi sektöre uğratabilecek engelleri ortadan kaldırmak için merkezi hükümete öneri sunarak hükümetle işbirliği halinde faaliyetlerini yürütmektedir. Odalar sanayicilere güven vererek yöreye yatırımları çekmekte ve yerel ekonomik kalkınmayı sağlamaktadır. Ayrıca ticaret ve sanayi ile birlikte ortaya çıkan ekonomik faaliyetlerden kamuoyunu bilgilendirmek adına dergi ve gazete yayınları da yapmaktadır.

Türkiye’de ve dünyada üyelere verilen hizmetlerin iyileştirilmesi, geleceğe dönük stratejik planların hazırlanması ve hizmette kalitenin artması için akreditasyon çalışmaları yapılmıştır. Türkiye’de oda ve borsaların akreditasyon çalışmaları 2001’de İngiltere ve Almanya oda sistemleri referans alınarak oluşturulmuş olup, Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği ile İngiltere Ticaret Odası model alınmıştır (http://m.nto.org.tr, 2019). Oda ve borsaların akreditasyonları, 2005 yılından itibaren 171 oda ve 79 borsanın akreditasyonu ile tamamlanmış, 28 oda ve borsanın akreditasyonu ise halen devam etmektedir (www.tobb.org.tr, 2019). Türkiye’de ticaret ve sanayi odalarının bağlı bulunduğu ve sanayicilere yönelik faaliyetlerin tek bir çatı altında toplandığı kurum Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’dir. TOBB, illerde ve ilçelerde yerel ekonomik kalkınmanın sağlayıcısıdır. TOBB, ulusal ekonominin büyümesi, Türkiye’nin iş ve yatırım ortamını iyileştirmesi konusunda 1952’den beri iş dünyası için bir çatı kuruluştur. 81 il, 160 ilçedeki 365 oda borsa ve sektör meclisinde 1,5 milyon üye ile hizmet vermektedir. Mikro ölçekli girişimcilerin de sorunlarına çözüm bulmaya çalışan TOBB, küresel ölçekte ulusal ve uluslararası alanda Türk yatırımcılara fikir beyan ederek destek olmaktadır. Ayrıca eğitim ve sosyal sorumluluk projelerine de destek vererek kanaat önderliği yapmaktadır (www.tobb.org.tr, 2019).

4.4. Yerel Kalkınma Aktörü Olarak Serbest Bölgeler

1985 tarihli 3218 sayılı kanun gereğince serbest bölgeler ihracata yönelik yatırıma odaklanarak yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, ihracata yönelik üretim yapan işletmeleri teşvik etmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla kurulmuştur (www.mevzuat.gov.tr, 2019). Erdoğan ve Ener’e göre (2005: 22) serbest bölge; kuruluş amacı, kanuni dayanakları ve işlevleri bakımından farklı yapısal özelliklerdeki serbest bölgeleri kapsayan genel bir kavramdır. Güner’e göre (1995: 3) serbest bölge; bir ülkenin ihracat konusunda yaptığı mevzuat düzenlemelerinin devre dışı bırakıldığı, ulusal sınırlar içinde bulunmakla birlikte, ihracata yönelik üretimin gerçekleştirildiği, lojistik açıdan genel olarak liman veya havalimanı yakınlarında bulunan dış ticaret rejimine tabi alanlardır. Serbest bölge uygulamalarında bir ülkenin siyasal, sosyal, yapısal, ekonomik ve ticari politikalarına göre

farklılıklar bulunmaktadır. Serbest bölgeler bahsedilen özelliklerine göre şu şekilde sınıflandırılabilir: Serbest bölge, serbest liman, gümrüksüz bölge, dış ticaret bölgesi, serbest üretim bölgesi, serbest ticaret bölgesi, endüstriyel serbest bölge, ihraç ürünleri işleme bölgesi, vergisiz ticaret bölgesi, vergisiz bölge, gümrüksüz havaalanı, yabancı yatırım bölgesi, antrepo, özel ekonomik bölge ve ikiz fabrikadır (Acar ve Karakaş, 2017: 24). Dış ticareti geliştiren ve ulusal ekonomiyi büyüterek bölgesel ekonomiyi harekete geçiren serbest bölgeler, ulusal kalkınmayı yerelden başlatan önemli bir zincir halkası olarak kabul edilebilir.

İhracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye yatırımlarını ve teknoloji girişini sağlayarak dış ticareti geliştirmek, yerli üreticilerin dünya piyasalarından sanayi girdisi elde etmesini sağlayarak yerli piyasaları uluslararası rekabete hazır hale getirmek, döviz girişini arttırmak, yeni iş kolları oluşturarak iş kollarında işgücü talebi oluşturmak ve istihdama katkı sağlamak serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından biridir (Demirci ve Tarhan, 2016: 34). Serbest bölgelerde depolama, yükleme-boşaltma, ambalajlama, imha etme, bankacılık ve sigortacılık gibi endüstriyel faaliyetlerin gerçekleştirilmesine izin verilmektedir (Tatar ve Özer, 2018: 292). Serbest bölgeler sanayicilere avantajlı üretim girdi maliyeti olanağı sunmaktadır. Bu nedenle yerli ve yabancı yatırımcıların ilgi odağındadır. Serbest bölgelerde farklı sanayi kollarında üretim yapan özel sektör kuruluşları farklı iş kollarında işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda serbest bölgeler buldukları bölgede işsizlik sorununa bir çözüm sağlayıcısı olarak kabul edilebilir.

Serbest bölgeler, yatırımcılara bölgeden elde edilen gelir ve kazançların Türkiye’de tutulması ve yurt dışına aktarımı konusunda serbesti tanımaktadır. Ayrıca serbest bölgeler dış ticaret kolaylaştırıldığından yatırımcıların serbest bölgede üretim yapma isteği artacak ve tercih edilecektir. Yatırımcılara ham madde temininde destek sağlayan ayrıca ticarete dair bürokratik işlemlerde kolaylık ve vergiden muafiyet sağlamakta olan serbest bölgeler, yerli ve yabancı yatırımcıların üretim maliyetlerinin de düşürülmesiyle daha çok sayıda işçi istihdam edilebilmesine olanak tanımaktadır. Yüksek maliyetli üretim girdileri ve yüksek oranlı vergiler nedeniyle sanayi kuruluşları maksimum kar düzeyine ulaşamayabilir. Bu nedenle firmalar işçi istihdamında beklenen düzeye çıkamayabilir. Serbest bölgeler yatırımcıya gelir ve kurumlar vergisinden indirim ve muafiyet sağlayarak yerelde istihdam düzeyini yükseltmektedir.

Avantajlı şartlarda yatırıma karar veren firmalar serbest bölgede endüstriyel çeşitlilik de sağladığı için farklı sektörler için insan gücüne duyulan ihtiyaç artacaktır ve serbest bölge içerisinde katma değer yaratacak sanayi kümelenmeleri oluşturacaktır. Bu ihtiyaç yerelde işsizlik sorununun çözümüne de doğrudan katkı sağlamaktadır. Farklı iş kollarında dış ticaretle sadece ticari mal alım satımı gerçekleşmediğinden yeni iş kolları teknoloji transferini de beraberinde getirmektedir.

4.5. Organize Sanayi Bölgeleri’nin Yerel Kalkınmadaki Yeri

Türkiye’de 1950 ve 1960’lı yıllarda hızla artan sanayileşmenin etkisiyle iş gücü açığı ortaya çıkmış, istihdam, sosyal olanaklar ve kentlerin kıra göre daha cazibeli hale gelmesiyle doğudan batıya doğru büyükşehirlere kitleler halinde göçler yapılmıştır (Kaygalak, 2009: 19). Göçler sonucunda kentlerin planlanması zorunlu hale gelmiştir. Göçle gelen nüfusun göç ettikleri kentlerde sanayi alanında istihdamı gündeme gelmiştir. Bu şekilde göçle büyüyen kentlerde kentsel yaşamın düzenlenmesi için sanayi kuruluşlarının şehir dışına taşınması fikri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ilk kez entegre sanayi üretiminin yapıldığı çevreci uygulamalarla yönetilen Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)’in kurulması gündeme getirilmiş olup, OSB’ler yerel kalkınma aracı olarak kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan tanıma göre birbiri ile uyum halinde üretim yapan küçük ve orta ölçekli endüstri kuruluşlarının ortak alt yapı hizmetlerini kullanarak standart fabrika binalarında, planlanmış bir alanda toplanmaları suretiyle oluşan yapılara “organize sanayi bölgesi” denmektedir (Özden, 2016: 107).

Türkiye’de OSB’lerle ilgili görüşler ilk kez 1963’te Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmış olan I. 5 Yıllık Kalkınma Planı’nda gündeme getirilmiştir. II. 5 Yıllık Kalkınma Planı’nda ise OSB’lerin kurulmasına ve teşvik edilmesine karar verilmiştir (www.ekodialog.com, 2019). III. 5 Yıllık Kalkınma Planı’nda da kentlere yapılan göçle gelen nüfusun istihdam amaçlı OSB’lere yönlendirilmesi amaçlanmıştır (www.urunlu.com, 2019). 1V. 5 Yıllık Kalkınma Planı’na göre 1980’lere kadar bakanlar

kurulu kararıyla kurulan OSB'lerin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından idaresine karar verilmiş olup, V. 5 Yıllık Kalkınma Planı'na göre ise OSB'lerin çevre ve halk sağlığı konusunda duyarlı uygulamalar yapması konusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. OSB'lerle ilgili yasal düzenlemeler 2000'de 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeler Kanunu kapsamında yapılmış olup, kanun 2008'de güncellenmiştir (www.jmo.org.tr, 2019). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren OSB'lerin kuruluşu, Dünya Bankası tarafından verilen kredi destekleriyle Marmara Bölgesi'nde, Bursa'da görülmüştür. Bursa'daki sanayi üretiminde OSB'nin ekonomiye katkıları ortaya çıktığından ülke genelinde OSB'leri yaygınlaştırmak için çalışmalar yapılmış, 2007 yılının sonunda toplam 241 OSB kurulmuş, ayrıca 107 yeni OSB'nin inşaa çalışmaları sürdürülmüştür (Göymen, 2010: 244).

Türkiye'de OSB'lerin kurulduğu yatırım bölgeleri 6 kategoriye ayrılmıştır. Bu sınıflandırmada temel unsurlar yatırıma öncelik verilecek alanların tespiti ve yatırım önceliklerine göre sanayi desteklerinin verilmesidir. Buna göre 1. teşvik bölgesinde yer alan yatırımcılar en az teşvikten yararlanmakta iken, 6. teşvik bölgesindeki yatırımcılar sanayide en üst düzeyde teşvik almaktadır. OSB'lerdeki sanayicilere yönelik teşvikler çeşitlilik arz etmektedir. Devlet tarafından sanayicilere OSB çatısı altında gümrük vergisi muafiyeti, yatırım yeri tahsisi, Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası, KDV iadesi, sigorta primi işveren hissesi desteği, faiz desteği gibi teşvikler verilmektedir. OSB'ler içerisine üretim yapan sanayi kuruluşlarının alt yapı, üst yapı, iletişim, atık toplama, enerji, geri dönüşüm gibi hizmetleri tek çatı altında sunan üretim alanları olarak sanayici için hayati öneme sahiptir. OSB'ler halk sağlığının korunması amacıyla çevreci uygulamaları yürütmektedir. Bu kapsamda çevre koruma bantlarına sahip OSB'ler, endüstriyel üretimden doğan zararlı atıkların OSB içerisinde kalması ve çevreye zarar vermemesi için tedbirlerin alındığı alanlardır. OSB'ler kalabalık yerleşim yerlerinde sanayi üretimini şehir dışına taşıyan yerel ekonomik kalkınmayı sağlarken aynı zamanda kentlerde fiziki kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunan faydalı bir araçtır.

4.6. Yerel Kalkınmada Bölgesel Kalkınma Ajansları

1970'lerde dünyada yaşanan ekonomik krizde merkezden gelen yardımların azalması kendi öz kaynaklarını kullanarak gelişim göstermeye çalışan yönetimleri ön plana çıkarmıştır. Yerelleşme olarak ifade edilen bu yeni durumda büyük işletmelerin ekonomik krizden aldığı darbe, küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) göre daha güçlü olmuştur. Buna paralel olarak mikro ölçekli işletmelerin gösterdiği duruş, ekonomik krizin etkilerinin geniş alanlara yayılmasının önüne geçerek yerel kalkınmayı ön plana çıkarmıştır. Merkezi hükümetlerin sanayi politikalarını ve bölgesel kalkınma politikalarını belirlerken yetersiz kalması yerel kalkınmayı zorunlu kılmıştır. Bu noktada girişimciler ve KOBİ'ler önem kazanarak bölgesel dinamiklerin harekete geçirilerek değerlendirilmesi ön plana çıkmıştır (Can, 2011: 24-25). Bu noktadan hareketle "içsel büyümeye dayalı bölgesel gelişme" yaklaşımının ortaya çıktığı söylenebilir. Bu mekanizma bölgenin yapısal analizini yaparak bölgesel politikaları tasarlamayı ve yerel güçleri harekete geçirerek bölgeye yeni yatırımları çekmeye yönelik altyapı koşullarının iyileştirilmesini kapsamaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle yerel yapılar rekabete girdiği için yerelde kalkınmada yereli bir çekim merkezi haline getirmek zorunlu hale gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin endüstriyel üretime transfer edilmesi, yerel kalkınma konusunda sanayi yatırımlarının artması sürdürülebilir yerel kalkınma konusunda önem taşımaktadır. Yerelde endüstriyel üretimde araştırma ve geliştirme çalışmalarının yapılması sanayi kuruluşları arasındaki etkileşimi artırarak yerel ekonomik kalkınmaya etki etmektedir. Ulusal kalkınmanın yerelde başlaması dolayısıyla yatırım ayağının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Ulusal kalkınma politikalarının şekillendirilmesinde yerel kalkınma politikalarının temel olduğundan hareketle, bölgesel kalkınma kavramı önem arz etmektedir. Toptan ekonomik kalkınmanın güçlüğü, kalkınma konusunda tüm bölgelerin önceliklerinin aynı olmaması ile birlikte kavram önem kazanmaya başlamıştır. Kentlerin yaşam tercihi konusunda çekim merkezi olmadaki yarışı bölge ölçeğinde yerel kalkınmayı zorunlu hale getirmektedir. Merkezi hükümet odaklı ekonomi politikaları uzun vadede yereldeki sorunların çözümünde etkili olamamıştır. Yerel inisiyatifin ekarte edildiği yönetimlerin yerel kalkınmada yarar sağlamadığı görüşünden yola çıkılarak yerel için üreten, düşünen ve yerelde harekete geçen mekanizmaların varlığına ihtiyaç duyulmuştur.

Bu bağlamda yerel yönetimlerde hizmet sağlayıcısı olan belediyeler, kentlerde etkin kaynak kullanımı ve sürdürülebilir kent yaşamı için gerekli tedbirlerin alınması konusunda çalışırken, kentlerde ekonomik kalkınmanın planlanması ve yürütülmesi noktasında kentteki yatırımların yönlendirilmesi ve desteklenmesinde organizatörlük görevi üstlenen kalkınma ajanslarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları yerel ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve yereldeki rekabet gücünün artırılmasını hedefleyen kuruluşlardır. Bu açıdan ajanslar yerelde üniversite, teknoloji merkezleri, sivil toplum örgütleri, yerli ve yabancı yatırımcılar arasında eşgüdümü sağlayarak kurumlar arası iş bölümünü organize eden kuruluşlardır (Eraydın, 2010: 45). 5449 sayılı kanunla kurulan kalkınma ajansları, il düzeyinde veya bölgesel düzeyde kurulan, yerel kaynakları kullanma konusunda yerel halkı teşvik eden, yereldeki kurumlar arası işbirliğini sağlayarak yerelde proje hazırlamaya teşvik eden, yeni proje üretimini tetikleyen, paydaşlara değer katarak çözüm geliştiren kamu tüzel kişiliği bulunan özerk kuruluşlardır. DPT'ye bağlı olarak çalışan bölgesel kalkınma ajansları bağımsız olarak faaliyet gösteren kamu kuruluşlarıdır (Can, 2011: 34). Bölgesel kalkınma ajanslarının asıl kuruluş nedeni yerel girişimciliği desteklemek, bölgedeki yatırım olanaklarını tanıtarak bölgenin yatırım konusundaki cazip yönlerini ortaya çıkararak sanayiciye güven vermek ve bölgeye yatırımları çekmek suretiyle bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinde eşitliği sağlayarak, yereldeki istihdam ve üretim düzeyini yükseltmektir (Dede, 2009: 5; Atmaca, 2018: 432).

Bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla DPT tarafından kurulan kalkınma ajansları kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği kurmayı amaçlamaktadır. Kalkınma ajansları bölge planı yaparak kalkınmayı planlı ve sistematik hale getirmektedir. Bölge planı olarak belirtilen plan; bir bölgenin kalkınması amacıyla hem ulusal düzeyde üretilen plan, proje ve stratejiler ile hem de yerel düzeyde belirlenen kalkınma stratejilerinin eşgüdümlü olarak çalışması için sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılarak yönlendirilmesini sağlayan bir koordinasyon demetidir. Bölge içi gelişmişlik farklarını azaltarak sürdürülebilir bölgesel kalkınmayı sağlamak kalkınma ajanslarının diğer kuruluş amaçlarından biridir (Akbaş ve Yüksel, 2015: 78).

Türkiye genelinde 26 adet olan kalkınma ajansları, yerel kaynakları kullanarak yerel potansiyelin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bölgedeki ekonomik gelişme düzeyini ölçmek amacıyla ekonomik analizlerin yapılabilmesi amacıyla yapılan sınıflandırmaya göre Türkiye istatistikî bir sınıflandırmaya tabi olmuştur. Bunun sonucunda 5449 sayılı kanuna göre Türkiye, 12 düzey-1 bölgesi ve 26 düzey-2 bölgesine ayrılmıştır (www.planlama.org, 2019). Yerel kalkınma perspektifinde kalkınma ajanslarının yoğunlaştığı konu sürdürülebilir ekonomik kalkınmadır. Kalkınma ajanslarının yerel ekonomik kalkınmaya nasıl katkı sağlayabileceği konusunda bilgi teknolojileri, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini temel alması gerekmektedir.

Kalkınma ajansları KOBİ'lerle işbirliği halinde çalışarak fuarlar, broşürler, yöreyi tanıtan kataloglar hazırlayarak yöresel ürünlerin pazarlanmasında yerel girişimciliği desteklemektedir. Kalkınma ajansların yerel ekonomik kalkınmaya etkilerinin ölçülmesinde ajanslara bağlı organlar hizmet vermektedir. Bunlar; ajansların yönetim kanadını oluşturan kalkınma kurulu, yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofisleridir. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için mali desteğe ihtiyaç duyan kalkınma ajansları bütçelerini esas olarak merkezi hükümetten ayrılan paylardan karşılamaktadır. Ajansın mali kaynakları yöre sınırı dâhilinde faal olan belediyeler ile ticaret ve sanayi odalarının bütçelerinden aktarılan paylardan oluşmaktadır. Bölge planının mali açıdan desteklenmesi konusunda Tarım ve Orman Bakanlığı ve DPT, kalkınma ajanslarının paralelinde yardımcı kuruluşlardır. Ajansların finansmanının sağlanmasında ajansların AB programları aracılığıyla elde ettiği uluslararası fon ve projeler de yer almaktadır (www.anahtar.sanayi.gov.tr, 2019).

Yerel kalkınmaya ve yerel sorunların çözümüne yönelik ajansın belirlediği konularda başvuru yapabilecek nitelikte olan, proje geliştiren proje sahiplerinin proje hazırlamaya ve çözüm önerileri geliştirmesine çalışan kalkınma ajansları proje teklif çağrısına çıkmaktadır. Kalkınma ajanslarının proje teklif çağrısında bulunmalarında desteğe layık görülen projelerin desteklenmesinde göz önüne aldığı temel kriterler ajansın yerel kalkınmada öncelikli alanları belirlemesi, projenin yerel kalkınmaya hizmet edip etmeyeceğinin tespitine bağlı olarak oluşmaktadır. Ajansların verdiği destekler çeşitli sektörlerde olabilmektedir. Desteklemelerde öncelikli alanlar yerel kalkınma kapsamında ihtiyaç

duyulan temel alanlara yöneliktir. Ajansların verdiği destekler teknik ve mali destek türü olarak kategorize edilmekte olup mali destek çeşitleri; doğrudan finansman desteği, faiz desteği, faizsiz kredi desteği ve güdümlü proje desteği olarak kategorize edilmektedir (www.serka.gov.tr, 2019).

Doğrudan finansman desteği ajansın karşılıksız yaptığı yardımlardır. Bu destek türü bölge için gerekli tedbirlerin alınması ve riskli durumlara karşı önlem alınması konusunda ajans tarafından verilmektedir. Yerel yönetimler, üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri ajansın bu desteği verebileceği kuruluşlardır (www.arastirma.boun.edu.tr, 2019). Ajansın verdiği diğer destek türü güdümlü proje desteğidir. Bölgedeki girişimcilik kapasitesini geliştirmek için teknoparklar, fuarlar ve ticaret merkezlerinin geliştirdiği stratejik nitelikli projelere ajansın doğrudan verdiği desteklere güdümlü proje desteği denilmektedir. Kar amacı taşıyan kuruluşların alacakları kredilerden doğan faizlerin kalkınma ajansları tarafından karşılandığı destek türü olan faiz desteği ise bir bölgedeki özel sektör kuruluşunun ihtiyaç halinde bankalardan çekeceği kredinin getirdiği faizin kalkınma ajansları tarafından karşılanması anlamına gelmektedir. Her ölçekteki firmanın başvurmadığı bu destek türünün kapsamını finansal desteğe ihtiyacı olan KOBİ'ler, serbest meslek çalışanları ve çiftçiler oluşturmaktadır (www.istka.org.tr, 2019).

Kalkınma ajanslarının yatırımcıya verdikleri mali destekler sürdürülebilir yerel ekonomik kalkınma için hayatidir. Yerelde sorunların çözümü aşamasında mevcut kaynakların tespiti ve kaynakların kullanımının planlanması konusunda bölge kalkınma planı hazırlanmaktadır. Kalkınma ajansları yerelde kalkınmaya ihtiyaç duyulan alanlarda, il ve ilçelerde, kırsal, sosyal, fiziki ve ekonomik kalkınmayı desteklemektedir.

5. SONUÇ

1980'lerde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yükseliş, küreselleşme akımını beraberinde getirmiştir. Ulus üstü örgütlenmelerin ön plana çıktığı bu dönemde teknolojik gelişmelerin tüm ülkelerde aynı oranda görülmemesi dünya devletleri arasında gelişmişlik farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme bazı ülkelerde ekonomik rekabeti hızlandıran, geliştirici bir unsur olarak yerini alırken bazı ülkelerde bu gelişime ayak uyduramayan, ülkeler arası rekabette geri kalan devletleri ortaya çıkarmıştır. Küreselleşmenin getirdiği sonuçlara istinaden ülkeler ve bölgeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla AB, BM, UNDP, OECD gibi ulus üstü kurumların ulus devletlere verdiği yönetim reçetesinde yerelleşme ön plana çıkarılarak yerelleşme, küreselleşmenin tersi yönde tamamlayıcısı olarak yerini almıştır.

Küreselleşme ile yerelleşme birbirine zıt kavramlar gibi görünse de, temelde birbirini tamamlayıcı kilit kavramlardır. Makro düzeydeki ekonomik gelişmişlik değerlerine ulaşmada mikro düzeyde gelişmeyi gerektiren yerelleşme yaklaşımı gelişimin yerelden başladığını vurgulamaktadır. Ulusal kalkınmanın yerelden başlayacağını kabul edilmesi yerel ekonomik kalkınmanın önemini ortaya çıkarmış olup yerelde ekonomik kalkınmada girişimcilik ve yatırımlar ön plana çıkmıştır. Bunun sağlanmasında belediyeler, sivil toplum kuruluşları, organize sanayi bölgeleri, serbest bölgeler ve bölgesel kalkınma ajansları aynı paralelde çalışan paydaşlar olarak yerini almıştır.

Yerel kalkınma aktörü olarak belediyeler yerelde yatırımcının ihtiyaç duyduğu alt yapı hizmetlerini sağlayarak kentte yatırımları kolaylaştırmaktadır. Ayrıca yerelde firmaların insan kaynağı ihtiyacını gidererek istihdama katkı sunarken yatırımcının ihtiyaç duyduğu beşeri sermayeye ulaşmasını sağlamaktadır. Kentlerin yönetiminde etkili ve yetkili kuruluşlar olarak belediyeler kendi öz kaynaklarını değerlendirerek yatırıma dönüştürmekte ve yerel ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Ayrıca yerel kaynakların planlanıp değerlendirilmesi konusunda toplum yararına projeler üretip hayata geçirmektedir. Ekonomik kalkınmayı hedef alan belediyeler insanı merkeze koyarak yaşanabilir kent kültürünü yaratan uygulamalarda bulunmaktadır. Ayrıca kentlerde özel sektör ve kamu sektörüne ait projeleri bütünleştirerek kent ve kentli için yararlı hale getirerek koordinatörlük yapmaktadır. Bu anlamda belediyeler yerelde yatırım yapmak isteyen sanayici için gerekli cazibeyi yaratacak kentsel uygulamalar yürüterek kenti yatırım için bir çekim merkezi haline getirmektedir.

BM İnsani Gelişmişlik Endeksi'nin yıllara göre hazırladığı raporlarda doğal kaynaklar bakımından zengin, ekonomik gelişmişliğe aday ülkelerin ekonomik kalkınmışlık boyutuna ulaşamadığı, bunun

temel sebebinin ise insan odaklı kalkınmanın benimsenmemesi olduğu ortaya çıkmıştır. Aktif siyasal katılımın sağlanmadığı ülkeler ekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşamamaktadır. Yönetime aktif katılım demokratik seçimler dışında da yönetimde söz sahibi olabilmeyi, o bölge için projeler üretmeyi ve var olan projelere katılarak farkındalık yaratmayı gerektirmektedir. Bu nedenle sivil toplum kuruluşlarının yerelde kanaat önderliği yapma ve yerel ekonomik kalkınmada yön belirleyicisi olma yönünde etkinliği bulunmaktadır. Yerel hareketi ön plana çıkararak dernekler, vakıflar ve meslek odaları bu yön belirleyiciliğinin merkezinde yer almaktadır. Bunlar içinde kentlerde yerel ekonomiye ait raporları tutan ve bunları hükümetle paylaşan ticaret ve sanayi odaları yatırımcıya her türlü desteği sağlayarak hükümet tarafından verilen teşvikler konusunda yatırımcıyı yönlendirmektedir. Aynı zamanda yatırımcının karşılaştığı zorluklar ve ihtiyaçları konusunda hükümeti bilgilendirerek kanunların yapılış aşamasında lobicilik faaliyetinde bulunmaktadır. Yerelde ekonomik kararların alınışında inisiyatif almaya yetkili ticaret ve sanayi odaları yörenin can damarı olan yatırımları çeken tanıtım yollarına giderek bölgeyi birer ekonomik cazibe merkezi haline getirmektedir.

Yerel kalkınmada bir diğer aktör olan organize sanayi bölgeleri aynı tip veya benzer tip yatırımda yatırımcının ihtiyaç duyacağı alt yapı, enerji, atık toplama ve üretim alanını içinde barındıran, sanayide kümelenme alanları oluşturan, üretime dair maliyetlerde ve vergilerde indirimler sağlayan ortak yatırım alanlarıdır. Organize sanayi bölgeleri birbirine yakın sektörlerde üretim sürecinde benzer ihtiyaçları olan firmaları bir araya getiren, yatırımcının hizmetlere ulaşmasında kolaylık ve ucuz maliyet sunan endüstriyel üretim alanlarıdır. Organize sanayi bölgeleri aynı OSB içerisinde üretim yapan firmalara gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, KDV iadesi, faiz desteği ve yatırım yeri tahsisi gibi kolaylıklar sunmaktadır. Ayrıca kent merkezindeki endüstriyel üretimi merkezden uzaklaştırarak sanayiye bağlı oluşabilecek çevre kirliliğini öteleyen bu sayede yaşanabilir kentlerin oluşumuna katkı sağlayan sağlıklı uygulamalardır.

Yerel kalkınmada önemli olan bir diğer kuruluş serbest bölgelerdir. Türkiye-AB Gümrük Bölgesi'nin bir parçası olarak dış ticaret rejimine bağlı faaliyette bulunan serbest bölgeler yerli ve yabancı yatırımcılar için manyetik bir alandır. Yatırımlardan elde edilen gelirlerin yurt dışına aktarımı konusunda yatırımcıya serbesti tanıyan serbest bölgeler, ihracata dönük üretim yapan firmaların öncelikli tercihidir. Sınırsız sürede ürün stokunu sağlama ve uygun fiyata ithal girdi temin etme fırsatı sunan serbest bölgeler, gelir ve kurumlar vergisi istisnası; vergi, resim ve harç istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası ve kar transferi gibi sanayi teşvikleri sunmaktadır. Sağladığı avantajlarla daha çok dış ticarete yönelik üretim yapan firmaların tercih ettiği serbest bölgeler, bölgedeki istihdam sorunun çözümünde önemli bir başvuru kaynağıdır.

Son olarak bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi ve yerel kaynakların etkili bir şekilde planlanarak yatırıma dönüştürülmesi amacıyla kurulan kalkınma ajansları ise yerel kalkınmada paydaş olarak yerini almaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları özel sektör ve kamu sektörü arasında işbirliği kurulmasını sağlayan, yerel potansiyeli harekete geçiren, kalkınmada sürdürülebilirliği sağlayan kuruluşlar olarak faaliyet göstermektedir. Yerelde bölgesel kalkınmaya uygun üretilen projelerin hazırlanması, izlenmesi ve desteklenmesinde katkısı bulunan kalkınma ajansları yerel yönetimlerin yerele ilişkin hazırladığı plan ve programlara teknik destek sağlamakta bu konuda uzman yardımı almakta, gerektiğinde üniversitelerle işbirliğine gitmektedir. Ajans bölge planına uygun olarak bölgenin gelişimini sağlayacak olan öncelikli alanlarda proje teklif çağrısına çıkarak yerel sorunların çözümüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bölge içerisinde ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürdürülebilirlik çerçevesinde entegre olarak yürüten kalkınma ajansları; yabancı yatırımların bölgeye yönlendirilmesi konusunda yatırımcıya bölgeyi tanıtmaya, yatırım olanakları hakkında bilgi sunma ve yatırım kararı sonrası yapması gereken işlemler hakkında rehberlik yapmaktadır. Bu bağlamda yatırımın tipine göre yönlendirme yapan kalkınma ajansları bilgi ve iletişim teknolojilerinde üretim yapan firmaları teknoloji geliştirme bölgelerine, daha çok iç pazara dönük üretim yapmayı amaçlayan diğer sektörlerde üretim yapan firmaları organize sanayi bölgelerine, ihracata dönük üretim yapan firmaları ise serbest bölgelere yönlendirmektedir. Kalkınma ajansları bölge içerisinde yatırımları teşvik etmek ve firmalara pazar bularak ticari işbirlikleri sağlamak amacıyla fuarlara katılım gösterme, tanıtım broşürü yayınlama, dergi, gazeteler ve sosyal medyada yayın yapma araçlarını kullanmaktadır. Bölge içerisinde can suyu niteliğindeki KOBİ'lerin desteklenmesini sağlayan kalkınma ajansları yerel kalkınmaya doğrudan katkıda bulunan kuruluşlar olarak yerini almaktadır.

Yerel kalkınmanın sağlanması yukarıda bahsedilen paydaşların yerel kalkınma planına dâhil edilerek eşgüdümlü çalışmaları ile mümkün hale gelecektir. Kalkınma ajanslarının yerel kalkınmadaki fonksiyonunun artması için ajansların yerelde sadece projelerin uygulanmasında AB fonlarını aktaran araç kuruluşlar olarak çalışmayıp, bölge için üreten, proje geliştiren ve bölge ile ilgili ihtiyaçlara vakıf yetkin kuruluşlar olarak sosyal sermayeyi geliştirme yoluyla yerel kalkınmaya katkıda bulunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. ve Karakaş, G. D. (2017). “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler”, Marmara İktisat Dergisi,1(1): 21-35.
- Akbaş, M. ve Yüksel, H. (2015). “Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Uygulanabilirliği ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi, 1(8): 72-90.
- Atmaca, Y. (2018). Yerel Kalkınma Politikaları ve Amaçları Doğrultusunda Kalkınma Ajansları ve Uygulanabilirliği, Ed, Yılmaz Demirhan, Seyfettin Aslan, Müslüm Kayacı, Ömer Taylan, *ISEPA’18 Bildiriler Kitabı*, ss. 427-436.
- Bercu, A. (2015). “New Challenges Concerning Sustainable Local Development: Romanian Case”,7th International Conference on Globalization and Higher Education in Economics and Business Administration, 1(20): 65-71.
- Bilgin, M. (2002). “Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2): 313-330.
- Blakely, E., Leigh, N., (2017). Planning Local Economic Development Theory and Practice, Kaliforniya.
- Can, E. (2011). Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği, 1. Baskı,Altın Nokta Yayıncılık, İzmir.
- Coffey W.,Polese, M. (2005), “The Concept of Local Development: A Stages Model of Endogenous Regional Growth, Twenty-Third European Congress of the Regional Science Association”,The Regional Science Association International, 55 (1).
- Dede, A. (2009). “AB Uyum Sürecinde Kalkınma Ajansları ve Mevlana Kalkınma Ajansı”,Konya Ticaret Odası Yayını, Konya.
- Demirci, A. ve Tarhan, D. (2016). “Serbest Bölgelerin Dış Ticaretteki Önemi ve Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Etkilerinin Veri Zarflama Analizi İle İncelenmesi”, Toros Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi,3(6): 31-53.
- Dounce, (1995). The Evolution of the 1982 Regional Reforms: An Interview, The End of the French Unitary State Ten Years of Regionalization in France (1982-1992), Aktaran, Eryılmaz, B. ve Tuncer, A. (2013). *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması*, Akademik İncelemeler Dergisi, 8 (1): 165-189.
- Dror, Y. (2002). The Capacity To Govern: A Report to the Club of Rome, MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, Londra.
- Eraydın, A. (2010). Bölgesel Kalkınmanın Yönetişim Çerçevesinde Kurumsallaşması: Kalkınma Ajansları, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Erdoğan, E. ve Ener, M. (2005). Serbest Bölgeler, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Eryılmaz, B., Tuncer, A. (2013). “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması”, Akademik İncelemeler Dergisi, 8 (1): 165-189.
- Göymen, K. (2000). “Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yönetişim: Gereksinimler, Önergeler, Yönelimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi,9 (2): 3-13.
- Göymen, K. (2010). Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma, Boyut Yayıncılık, İstanbul.

- Gül, H., Kiriş, H., Negiz, N., Gökdayı, İ. (2014). Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Gümüş, A. (2010). Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü, On İki Levha Yayınları, İstanbul.
- Güner, S. (1995). Serbest Bölgeler, 1. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Gürler Hazman, G. (2011). Türkiye’de Belediyeler ve Yerel Ekonomik Kalkınmaya Katkılar, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Helmsing, B. (2001). “New Generations of Actors, Policies and Instruments: A Summary Report Prepared for UNCDF Symposium on Decentralization Local Governance in Africa”, Institute of Social Studies.
- Kaya, E. (2001). Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım: Yerel Kalkınma Yönetimi, 2. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Kayasü, S. ve Yaşar, S. (2006). “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler”, TEPAV, 1 (1): 199-213.
- Kaygalak, S. (2009). Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme, 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Levy, R. (2000). Implementing European Union Public Policy. Edward Elgar Publishing Limited, İngiltere.
- Ömürgönülşen, U. (1997). “The Emergence of a New Approach to the Public Sector: The New Public Management”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 52 (1): 517-565.
- Özden, E. (2016). “Kalkınma Aracı Olarak Organize Sanayi Bölgelerini Yeniden Kurgulamak”, Megaron Dergisi, 11(1): 106-124.
- Özer, A. M. (2005). “Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi”, Sayıştay Dergisi, 59(1): 3-46.
- Rodriguez - Pose, A., (2001). The Role of the ILO in Implementing Local Economic Development Strategies in a Globalized World, Aktaran Çetin, M. (2007), *Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 14(1): 153-170.
- Sakınç, S. (1997). “Yerel Düzeyde Hizmet Sunumu Yöntemleri ve Özelleştirme”, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1): 323-342.
- Sayın, M. (2006). “Yerel Ekonomik Kalkınma Modeli Olarak GAP- GİDEM Projesi”, GAP Girişimciliği Destekleme Merkezi, 1 (1): 345-357.
- Sevinç, H. (2011). “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2): 35-54.
- Sevinç, H. (2017). “Değişim ve Kurumsal Yapılandırma Süreci: Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP)”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(35): 730-747.
- Sobacı, M. (2007). “Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1): 219-235.
- Tatar, V. ve Özer, M. (2018). “Bölgesel Ekonominin Kalkınması İçin Serbest Bölgelerin Önemi: Artvin Hopa Bölgesi ve Hopa Limanı Analizi”, The Journal of Academic Social Science Studies, 69(1): 289-309.
- Tozlu, A. (2017). “Daha Verimli Hizmet ve Hizmette Yerellik Tartışmaları Düzleminde Yeni Büyükşehir Modeli”, Emek ve Toplum Dergisi, 6(15): 235-258.
- Varol Ç. ve Özelçi, E. T. (2008). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Çalışmalarının Uygulanma/Uygulanamama Süreçleri”, 3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, http://www.tepav.org.tr/2008/bildiriler/varol_ecer.pdf, (Erişim Tarihi: 25.03.2019).
- <https://haberrus.com/life/2018/09/16/2018-insani-gelisme-endeksi-rusya-49-turkiye-64sirada.html> (Erişim Tarihi: 04.01.2019).

- <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122>, (Erişim Tarihi: 04.01.2019).
- <http://www.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD> (Erişim Tarihi:31.01.2019).
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5449.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2019).
- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103452.pdf, (Erişim Tarihi: 13.08.2019).
- <http://m.nto.org.tr/kurumsal-read.asp?mcode=200.10.00&mnameAkreditasyon> (Erişim Tarihi: 06.02.2019).
- <http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknmaajanslar/tuerkiy>, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).
- <https://www.tobb.org.tr/ozetleTOBB/ozetletobb.pdfedeki-statistiksel-boelge-birimleri-bb>, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).
- <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/39-soruda-kalkinma-ajanslari-destekleri.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9FY%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).
- http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Planı.pdf (Erişim Tarihi: 23.01.2019).
- <https://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/ikinci-bes-yillik-kalkinma-donemi.html> (Erişim Tarihi: 14.01.2019).
- <http://www.urunlu.com/3-ucuncu-bes-yillik-kalkinma-plani-ve-ortak-pazar> (Erişim Tarihi: 29.01.2019).
- https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/e2ab8510990af8a_ek.pdf?dergi=JEOLOJ%DD%20M%DCHEN%D%DDSL%DD%D0%DD%20DERG%DDS%DD (Erişim Tarihi: 29.01.2019).
- <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/kalkinma-ajanslari/355> (Erişim Tarihi: 23.02.2019)
- <https://arastirma.boun.edu.tr/tr/node/51638/kalkinma-ajansi-destekleri>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019)
- <https://www.istka.org.tr/destekler/destek-turleri/>, (Erişim Tarihi: 24.02.2019).
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3218.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2019).
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, (Erişim Tarihi: 14.08.2019).
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> (Erişim Tarihi: 14.08.2019).